

ISSN (E): 2181-4570

“BOSHLANG`ICH SINF O`QUVCHILARIDA ASSOTSIAL XULQ-ATVOR SHAKLLANISHI DIAGNOSTIKASI VA KORREKSIYASI”

Mamatova Zulfizar - Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti 2-kurs magistranti

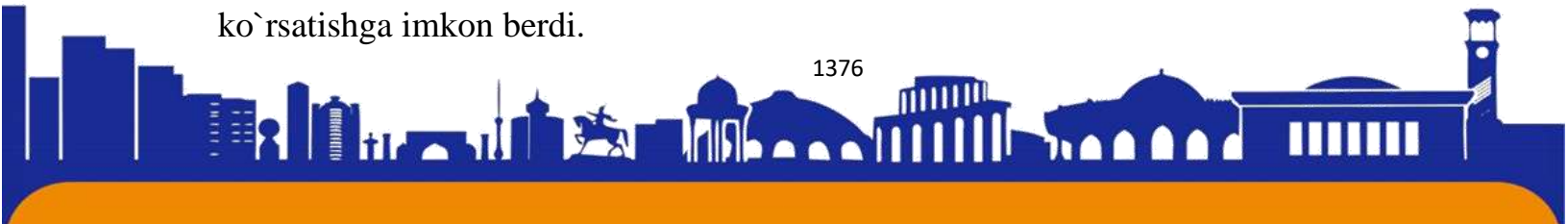
Annotatsiya: Ma`lumki, axloqiy madaniyatning poydevori boshlang`ich maktab yoshida qo`yiladi, bu shaxs va butun jamiyatning yanada uyg`un rivojlanishini belgilaydi. Yosh avlod o`rtasida deviant xulq-atvorning rivojlanishi va jamiyatdagi jinoyatchilik hodisalarining o`sishi o`rtasida to`g`ridan-to`g`ri bog`liqlik mavjud. Noqonuniy xatti-harakatlar qilish istagi bolalar va o`spirinlarning deviant xatti-harakatlari rivojlanishi bilan ortib bormoqda. Deviantlik xatti-harakati yoshlarni tarbiyalashda hisobga olinishi kerak bo`lgan ijtimoiy, biologik va psixologik omillarga bog`liq. Mazkur maqolada ushbu fikrlar haqida so`z borib, o`quvchilarning xulqini shakllantirish orqali estetik tarbiyani rivojlantirish maqolaning asosiy maqsadidir.

Kalit so`zlar: Deviant, xulq-atvor, og`ish, profilaktika, axloq me`yorlar, o`g`rilik.

Kirish. Shaxsning deviant xulq-atvori sohasidagi tadqiqotlar o`smirlarning noqonuniy xulq-atvorining o`sish tendentsiyalari va oilaviy muammolarning kuchayishi o`rtasida bevosita bog`liqlikni ko`rsatadi. Biz boshlang`ich maktab yoshidagi bolalarda xulq-atvor madaniyatini psixologik-pedagogik xususiyatlar asosida shakllantirishning maqsadga muvofiqligini asoslaymiz:

- ✓ kattalar yoki katta yoshdagi bolalarning doimiy nazoratisiz tengdoshlari bilan uzoq muddatli ijtimoiy munosabatlarni tashkil etish qobiliyati;
- ✓ kattalar tomonidan belgilangan axloqiy me`yorlarga rioya qilish istagi;
- ✓ axloqiy g`oyalarni o`zlashtirish uchun katta taklif va moyillik;
- ✓ atrofdagi hayot hodisalari va ob`ektlariga o`z munosabatini ochiq ifoda etish qobiliyati;
- ✓ his-tuyg`ularini nazorat qilish va etakchi motivatsiyalarni yashirish qobiliyati emas.

Yosh o`quvchining bu xususiyatlari ushbu yosh toifasida xulq-atvor madaniyatini shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi. Xulq-atvor madaniyatini shakllantirishning mohiyatini, xususiyatlarini aniqlash ko`rib chiqilayotgan muammoga yondashuvni belgilaydigan nazariy qoidalarni ajratib ko`rsatishga imkon berdi.

Xulq-atvor madaniyati asosiy talablarga rioya qilish va xulq-atvor madaniyati sifatida belgilangan insoniyat jamiyati qoidalari, boshqalar bilan muloqot qilishda to`g`ri ohangni topish qobiliyati, bugungi kunda xulq-atvor madaniyati insonning axloqiy fazilatlariga xos xususiyatni cheklab qo`ymaydi, bu tushuncha shaxsning axloqiy namoyon bo`lishining barcha tomonlarini o`z ichiga oladi. Xulq-atvor madaniyatini tarbiyalash muammosining falsafiy, pedagogik va psixologik tahliliga asoslanib, xulq-atvor madaniyati - bu shakllangan ijtimoiy ahamiyatga ega va shaxsiy-tipologik xususiyatlar majmui sifatida qaraladigan shaxsning murakkab yaxlit sifati, degan xulosaga keladi. Biz ko`rib chiqilayotgan muammoni kamida to`rt jihat bilan bog`laymiz:

birinchidan, jamiyatimiz nafaqat madaniy ko`nikmalarga, balki zarur bilim va shaxsiy fazilatlarga ega bo`lgan yuksak ma`lumotli, yuksak ma`naviyatli insonlarni tayyorlashi kerak;

ikkinchidan, zamonaviy dunyoda kichik o`quvchi turli xil kuchli ta`sir manbalari, ham ijobiy, ham salbiy bilan o`ralgan holda yashaydi va rivojlanadi;

uchinchidan, ta`limning o`zi axloqiy tarbiyaning yetarli darajada bo`lishini kafolatlamaydi, chunki tarbiya insonning kundalik xulq-atvorida har bir shaxsga hurmat va xayrixohlik asosida uning boshqa odamlarga munosabatini belgilab beruvchi shaxsiy xususiyatdir;

to`rtinchidan, xulq-atvor madaniyati haqidagi bilimlarni o`zlashtirish ham muhimdir, chunki ular nafaqat kichik yoshdagi o`quvchiga zamonaviy jamiyatda tasdiqlangan xulq-atvor normalari haqida ma`lumot beradi, balki boshqalar uchun ham, o`zi uchun ham normalarni buzish oqibatlari haqida tushuncha beradi.

Axloqiy tarbiya muammosi nazariyasi va amaliyotining shakllanishi Gonobolina, A.N. Leontiev, A.A. Lyublinskaya, A.V. Petrovskiy, N.E. Shchurkova, M.G. Yanovskaya va boshqalarning tadqiqotlari bilan bog`liq.

Bolalarda xulq-atvor madaniyatini shakllantirishda nazariya va amaliyot uyg`unligi taniqli innovatsion o`qituvchilar A.S.Makarenkoning faoliyatida o`z ifodasini topdi. A.S.Makarenko, V.S.Suxomlinskiy, K.D.Ushinskiy va boshqalar o`z asarlarida axloqiy tuyg`ular va e`tiqodlarni shakllantirish muammosini ko`rib chiqdilar. Ular tarbiya jarayonining asoslarini ochib beruvchi nazariy qoidalarni shakllantirdilar. Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda (V.A.Armavichute, E.O.Galiskix, A.P.Karakovskiy va boshqalar) ijtimoiy muhitning o`zgarishi munosabati bilan maktab o`quvchilarining

axloqiy shakllanishi va rivojlanishi vazifalarining murakkablashishi bir necha bor qayd etilgan. Xulq-atvor madaniyatining tarkibiy qismlarini tahlil qilib, umumlashtirgandan so'ng, biz xatti-harakatlar madaniyati asoslarini shakllantirish strukturasi ochib berdik, u quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi - kognitiv, hissiy va xulq-atvor. Tadqiqotimiz doirasida biz boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar uchun ushbu tarkibiy qismlarning mazmunini aniqladik:

✓ **kognitiv komponent** - bu talabalarning madaniy va axloqiy me'yorlar va qoidalar, yotoqxon qonunlari, jamoat joylarida o'zini tutish, transport, uzoqda bo'lish haqidagi bilimlari, suhbat san'ati va boshqalar;

✓ **hissiy komponent** - shaxsning xulq-atvor madaniyati va axloqiy qadriyatlari tushunchasi bilan bog'liq bo'lgan barcha narsalarni idrok etish bilan bog'liq tajriba va munosabatlarning mavjudligi bilan tavsiflanadi;

✓ **Operatsion komponent** - yosh o'quvchilarda ma'lum tajriba va munosabatlarni yaratadigan, chuqurlashtiradigan va mustahkamlaydigan madaniy xulq-atvor tajribasini o'z ichiga oladi.

Tinglovchi shaxsining madaniy-axloqiy shakllanishi va rivojlanishini belgilovchi omillarni hisobga olish kerak, ularni uch guruhga bo'lish mumkin: tabiiy (biologik), ijtimoiy va pedagogik. Atrof-muhit va maqsadli ta'sirlar (omillar) bilan o'zaro munosabatda o'quvchi ijtimoiylashadi, madaniy xulq-atvorning zarur tajribasini oladi.

Bizning fikrimizcha, shaxs rivojlanishining psixologik va jismoniy qonuniyatlarini chuqur o'rganish mumkin bo'lgan taqdirda, madaniy va axloqiy shakllanish jarayonini to'g'ri tushunish va ochib berish mumkin. Shu sababli, yetim bolalar va ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalar muassasalarida pedagogik omillar madaniy va axloqiy rivojlanish jarayonida hal qiluvchi rol o'ynaydi, chunki ular eng nazorat qilinadigan omillardir.

Pedagogik ta'sirlar, bir tomondan, mavjud tajribani to'g'irlashi, ikkinchi tomondan, yangisini shakllantirishi muhimdir. Boshlang'ich sinflar faoliyatining tahlili shuni ko'rsatadiki, ota-onasi ota-onalik huquqidan mahrum bo'lgan, o'z burchlarini bajarishdan bo'yin tovlayotgan, axloqsiz turmush tarzini olib borayotgan, bolalarga nisbatan shafqatsizlik va zo'ravonlik ko'rsatayotgan bolalar soni ortib bormoqda. Oilaviy hayotning tartibsizligi, uning moliyaviy qiyinchiliklari, nikoh barqarorligining

pasayishi munosabati bilan etim va ota-ona qaramog`isiz qolgan bolalar doimiy ravishda ko`payib bormoqda.

Psixologik-pedagogik tadqiqotlar (A.V.Bykov, L.Ya.Oliferenko, I.A.Furmanov, T.I.Shulga va boshqalar) ma`lumotlariga ko`ra, ota-ona qaramog`idan mahrum bo`lgan bolalarda madaniy-axloqiy rivojlanishning buzilishi shaxsning doimiy o`zgarishlariga olib keladi. Bolalarning xulq-atvori asabiylashish, g`azabning portlashi, tajovuzkorlikning namoyon bo`lishi, tengdoshlari bilan nizolarni qo`zg`atuvchi, ular bilan muloqot qila olmaslik bilan tavsiflanadi.

Adabiyotlar

1. Xolmurotova, S., & Adilova, S. (2023). SHAXS IJTIMOIYLASHUVIDA RATSIONAL-EMOTIV PSIXOTERAPIYANING SAMARADORLIGI. Interpretation and Researches, 2(3). извлечено от <http://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/16>

2. Orifjonovna, A. D. (2022). Psychological Factors of the Use of Coaching Technology in the Formation of Spiritual Emotional Intelligence in Students. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(3), 215-218.

3. Aminova, D. O. (2021). THE EFFECT OF SOCIAL PROCESSES ON HUMAN CONSCIOUSNESS. Экономика и социум, (1-1 (80)), 30-32.

4. Akbar T. Opportunities to Form Spiritual Competence in Students of the 10-11th Class //Web of Scholars: Multidimensional Research Journal. – 2022. – Т. 1. – №. 8. – С. 160-167.

